

ΗΣΚΙΟΣ*

Ἡ λέξις ἡσκίος τὴν σκιάν κυρίως σημαίνουσα, συνωνυμεῖ καὶ πρὸς τὴν λέξιν *στοιχειό*, ἔχουσα ὁμῶς εὐρυτέραν ταύτης σημασίαν, διότι λαμβάνεται πρὸς δήλωσιν πάσης δαιμονικῆς ἐπιφανείας, ὡς καὶ τᾶλλα συνώνυμα τοῦ στοιχειοῦ ζώδια, ζούζουλο κττ. Εἶναι δὲ αὐτὴ ἡ ἀρχαία λέξις *σκιά*, σχηματισθεῖσα καὶ μεταπλάσασα τὸ γένος εἰς ἀρσενικόν κατὰ συνεκδρομὴν πρὸς τὸ ἥλιος. Ἡσκίος σημαίνει καὶ τὴν σκιάν καὶ τὸ νυχτερινὸν φάσμα, εἶναι δὲ κοινοτάτη ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ· τὴν αὐτὴν δὲ ἐννοίαν εἶχε καὶ ὁ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐνίοτε ἀπαντῶν τύπος τοῦ οὐδετέρου τὸ *σκίον*¹. Τοῦ ἐκ τούτου παραγόμενον ρῆμα ἡσκιῶνομαι σημαίνει πάσχω ἐξ ἐπιρρείας δαιμόνος συνωνυμοῦν πρὸς τὸ λαβαίνω ἢ λαβῶνομαι, ἐπίσης σημαίνει νοσῶ, ὡς κοιμηθεῖς ὑπὸ τὴν σκιάν στέγης², ἢ ὑπὸ τὴν σκιάν δένδρου ἔχοντος βαρὺν ἡσκίον, ἐνεκα δαιμονικῆς ἐπιρρείας (ὅποια θεωροῦνται ἡ καρύα, ἡ συκῆ καὶ ἄλλα τινά). Τοῦ δὲ οὐδέτερου ἡσκιωμα ἔχει καὶ ἐνεργητικὴν καὶ παθητικὴν σημασίαν, δηλοῦν καὶ τὸν προξενοῦντα τὸ κακὸν δαίμονα, τὸν ἡσκίον³, καὶ τὸν παθόντα ἐκ τούτου. Ἡσκίος λέγεται προσέτι ἐπιδημικὴ τις νόσος τῶν αἰγῶν, ἐκ τοῦ προξενοῦντος βεβαίως ταύτην δαίμονος⁴· πρὸς δὲ τούτοις τὸ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀνθρώπου ἐμφαινόμενον ἦθος αὐτοῦ, ἡ ἐγκατόπτρισις τρόπον τινά τῆς ψυχῆς εἰς τὸ πρόσωπον· οἷον ἔχει καλὸν ἡσκίον (= ἡ ὄψις του διαθέτει εὐμενῶς τὸν βλέποντα), τὸν πῆρα ἀπὸ καλόν, ἀπὸ κακὸν ἡσκίον (= διετέθη εὐμενῶς ἢ δυσμενῶς πρὸς αὐτόν). Ὁ ἔχων καλὸν ἡσκίον λέγεται καὶ μονολεκτικῶς ἡσκιωτικός (ἐν Ἡπείρῳ). Καὶ τὸ ρῆμα σκιάζω ἔχει καὶ τὴν ἀρχαίαν σημασίαν (ἀόρ. ἐσκίασα) καὶ τὴν τοῦ φοβίζω (ἀόρ. ἐσκίαξα)· παθ. σκιάζομαι, σκιάχτηκα= φοβοῦμαι, ἐφοβήθην⁶. Ἡ δὲ δη-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Ἡμερολόγιον Ἑθν. Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων ἐν Κων/λει, ἔτ. 1(1905), σ. 419-421.

1. «Ἐλέησον τὸν δοῦλόν σου ὃ δεῖνα ἀπὸ τοῦ δαιμονικόν σκίον ὅπου ἔχει» (Περὶ τοῦ ἀδελφικοῦ, ἐκ κώδ. τοῦ ΙΣΤ' - ΙΖ' αἰῶνος ἐν Vassiliev, Anecd. Graecobyz., σ. 336).

2. Βλ. καὶ Ζωγράφειον ἀγῶνα, σ. 14.15.192 (Ἡπείρου).

3. Ζωγράφειος ἀγών, σ. 15 (Ἡπείρου). Ἀθηνᾶ, ἐν Ναυπλίῳ 1831, σ. 107 (Στερεᾶς Ἑλλάδος). Πρβλ. Ἐφημ. Φιλομ. 1857, σ. 296. (Στενήμαχος, τὸ ρῆμα οὐρανῶ, οὐραντίζω).

4. Ἡσκιώματα τὰ ἐξωτικά ἐν Ἡπείρῳ (Ζωγράφειος ἀγών, σ. 42).

5. Βαλαωρίτου, Ποιήματα, τ. Β', σ. 527.

6. Βλ. Κοραῆ, Ἄτακτ., τ. Δ', σ. 510. Ἐν Βούρᾳ τῆς Καλαβρίας τὸ σ'άζομαι σημαίνει εὐρίσκομαι ἐν σκιᾷ καὶ φοβοῦμαι (Morosi ἐν Archivio glottologico italiano, τ. IV, σ. 51).

μώδης παροιμία φοβᾶται καὶ τὸν ἥσκιο του⁷ ἐπὶ τῶν δειλοτάτων λεγομένη, ὑποδηλοῖ ὅτι ὁ δειλὸς ἐξ ὑπερβολῆς φόβου νομίζει ὅτι διατρέχει καὶ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σκιᾶς τὸν κίνδυνον, ὃν οἱ ἄλλοι φοβοῦνται ἐκ τῶν ἥσκιων. Ἄλλ' ἐμφαίνει ἐπίσης ὅτι ὑπῆρχε δοξασία, μὴ πιστευομένη πλέον, ὡς παιδαριώδης, καθ' ἣν ἡ σκιά τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὃν ὑπερφυσικὸν αὐτοτελές, αὐτὴ ἡ ψυχὴ, δυναμένη καὶ νὰ βλάβῃ εἰς ὃν ἀνήκει. Ἡ δοξασία δ' αὕτη καταφαίνεται σαφῶς ἐν τῇ συνήθει ἐν Μακεδονία νουθεσίᾳ τῶν μητέρων πρὸς τὰ τέκνα των: *Μὴν περγελαῶς τὸν ἥσκιο σου, γιατί θὰ σὲ πλακώσῃ*⁸.

Αἱ λέξεις στοιχεῖον καὶ σκιά ἦσαν ἀνέκαθεν συνώνυμοι. Παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει (Ἐκκλῆσ. 651), ὅπου τὸ πρῶτον εὐρίσκεται, ἡ λέξις στοιχεῖον σημαίνει τὴν σκιάν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἐσήμαινε μὲν πιθανώτατα ἡ λέξις κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα καὶ τὸ γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου, ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν δὲν περιεσώθη κείμενόν τι ἔχον αὐτὴν εἰς ταύτην τὴν σημασίαν. Καὶ εἰς συγγραφεῖς τοῦ Δ' αἰῶνος κεῖται ὄχι σπανίως ἡ λέξις στοιχεῖον εἰς δήλωσιν τῆς σκιᾶς⁹. Τοῦ λόγου δὲ ὄντος περὶ προσδιορισμοῦ τῆς ὥρας τῆς ἡμέρας, ἀδιακρίτως γίνεται χρῆσις εἰς μεταγενεστέρους συγγραφεῖς τῶν λέξεων στοιχείου καὶ σκιᾶς¹⁰. Καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ εἶναι συνώνυμα τὰ ὀνόματα στοιχεῖο καὶ ἥσκιος· τοῦτο δὲ καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν συνθέτων· ὁ ἀλαφρόσκιωτος (ὁ ἔχων ἐλαφρὸν τὸν ἥσκιον, ὁ δυνάμενος νὰ βλέπῃ τὰ εἰς τοὺς ἄλλους ἀφανῆ στοιχεῖα καὶ ἐξωτικά) ἐλέγεται ἐν παλαιότεροις χρόνοις ἐλαφρόστοιχος¹¹. (καὶ ὑπὸ τῶν Κυπρίων λέγεται νῦν ἀλαφρόστοιχοειώτης¹²). Ὁ δὲ βαρυσκιωτος ὑπὸ τῶν Κυπρίων λέγεται βαρυστοιχοειώτης.

Προσέλαβε δὲ ἡ λέξις ἥσκιος καὶ τὴν ἄλλην σημασίαν τοῦ συνωνύμου στοιχειοῦ, τὴν τῆς ἀπολελυμένης τοῦ σώματος ψυχῆς ἢ τοῦ νυκτιπλανοῦς δαίμονος. Εἰς τοῦτο δὲ τὰ μάλιστα συνετέλεσεν ἡ ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων χρόνων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων καὶ πλείστων ἄλλων λαῶν συνταύτισις τῆς σκιᾶς πρὸς τὴν ψυχὴν. Σκιά ἐλληνιστὶ καὶ umbra λατινιστὶ ἐσήμαινε καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ τεθνεῶτος¹³. «Κατθανὼν δὲ πᾶς ἀνὴρ | γῆ καὶ σκιά» λέγει ὁ Εὐριπίδης¹⁴. Αὐτὸς δὲ ὁ θάνατος κατ' εὐφημισμὸν ἐνίοτε λέγεται σκιά¹⁵. Τὴν

7. Βλ. τὰς ἐμὰς Παροιμίας, λ. φοβᾶμαι 34, ὅπου ἀναγράφονται καὶ αἱ ἀρχαῖαι καὶ αἱ ἐν ἄλλαις γλώσσαις παράλληλοι.

8. Μ. Χατζῆ Ἰωάννου, Θερμαῖς, σ. 34.

9. Diels, Elementum, σ. 60.

10. Βλ. Ἡσ ὕχ., λ. δωδεκάποδος· δεκάπουν στοιχεῖον· ἐπτάπους σκιά. Σοῦιδ., λ. δεκάπουν σκιάν· δεκάπους σκιά. Σχολ. Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 651. Πολυδ. Δ' 44: «τῇ σκιᾷ δ' ἔτεκμαίροντο τὸν καιρὸν τῆς ἐπὶ δεῖπνον ὁδοῦ, ἦν καὶ στοιχεῖον ἐκάλουν».

11. Σολωμονική, Ἔθν. Βιβλιοθήκης φ. 20 β. Ἰστ. ἔταιρ. φ. 31α. 31β.

12. Λοσκᾶ, Λεξιλόγιον, σ. 25. Φιλολογ. ἐπισκέψεις, σ. 4-5. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 438 (ἀλαφρόστοιχοειώτης), σ. 486 (βαρυστοιχοειώτης).

13. Βλ. Roscher, Lex. d. Myth., τ. II, σ. 240. Nägelsbach, Homer. Theologie² VII 25, σ. 398 κέ. Πρβλ. Roscher ἐν Jahrbücher f. class. Philol., 1892, σ. 703 κέ.

14. Ἀπ. 536 Nauck (Στοβ., Ἀνθολ. ὝΗ', 4. PKA', 25).

15. Ἡρώδ. Α. 18. Crusius, Untersuchungen zu den Mimiamben des Herondas, σ. 5.

συνταύτισιν δὲ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν σκιάν προϋποθέτει τὸ ὑπὸ πολλῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἀναφερόμενον μύθευμα, ὅπερ ἐξ ἀσιατικῶν λαῶν παρελήφθη· ὅτι ἐὰν ἡ ὕαινα ἐπιβῆ ἐπὶ τὴν σκιάν ἀνθρώπου ἢ ζώου, τὸ ἔχει ὑποχείριον, ἀποναρκούσα καὶ ἄφωνον καθιστῶσα αὐτό¹⁶. Ἡ παράστασις τῆς ψυχῆς ὡς σκιᾶς φαίνεται κοινὴ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Πάμπολλοι τῶν κατὰ φύσιν λαῶν φαντάζονται ὡς σκιάν τὴν ψυχὴν, ἢ δηλοῦσι ταύτην διὰ λέξεως σημαινούσης τὴν σκιάν¹⁷. Οἱ δ' ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι παρίστων, ἂν καὶ ὄχι πάντοτε, τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέλαιναν σκιάν¹⁸. Καὶ εἰς πολλοὺς δ' εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς παρατηροῦνται ἴχνη τοιαύτης δοξασίας¹⁹. Παρ' ἡμῖν δὲ τὴν συνταύτισιν τῆς σκιᾶς πρὸς τὴν ψυχὴν ἐμφαίνει ὁ ἄλλοτε ὄχι ἀσυνήθης ἐντειχισμὸς τῆς σκιᾶς ἀνυπόπτου γέροντος διαβάτου ὑπὸ τὸν θεμέλιον λίθον οἰκοδομήματος, πρὸς ἀντικατάστασιν ἀνθρωποθυσίας. Προσέτι ἡ παρατήρησις Γερμανοῦ περιηγητοῦ τῆς ἀρχῆς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἧς τὴν ἀκρίβειαν δὲν ἐδυνήθην νὰ ἐξελέγξω, ὅτι οἱ Ἕλληνες πατοῦσι τὴν σκιάν ἐκείνου, ὃν θέλουσι νὰ βλάψωσι²⁰.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

16. [Ἀριστοτέλ.], Π. θαυμασ. ἀκουσμ. 145, σελ. 845α 24. Αἰλιανοῦ Ζ Ἰστ. ΣΤ', 14. Γ', 7. Γεωπον. ΙΕ', α', 10 (ὅπου ὀρθῶς ὁ Haupt ἀναγινώσκει κατάγει αὐτὸν ἀντὶ τοῦ κ. *εαυτήν*). Τιμόθ. Γαζαῖος 4, ἐν Hermes, τ. III, σ. 6: «ὅτι ἐν σελήνῃ ἐρχομένη (ὕαινα) ἐὰν κυνὸς ὄντος ἐπὶ στέγουσ λάβηται κάτωθεν τῆς αὐτοῦ σκιᾶς, αὐτὸν καταφέρει ἄνωθεν τὸν κύνα». Ὁ Haupt (ἐν Hermes, αὐτ.) σημειώνει ὅτι ἀναφέρεται ἡ δοξασία αὕτη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀραβος συγγραφέως Δαμιρί (παρὰ Bochart, Hierozoicon I, 3, 11).

17. J. Lubbock, Die Entstehung der Civilisation, κεφ. 5, σ. 182 κέ. Edw. Tylor, Anfänge der Cultur, κεφ. 11, τ. I, σ. 42 κέ. Frazer, The Golden Bough², τ. I, σ. 285 κέ. Revue de l'hist. des religions, 1900, τ. 42, σ. 231 κέ.

18. Maspero, Histoire des peuples d' Orient, τ. I, σ. 108.

19. Rochholz, Deutscher Glaube u. Brauch, τ. I, σ. 92 κέ.

20. Bartholdy, Voyage en Grèce, Par. 1807, τ. II, σ. 57. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὰ γερμανικὰ νόμιμα ἐπέτρεπον εἰς μὴ ἐλεύθερον ἀδικηθέντα νὰ τιμωρῆ τὴν σκιάν τοῦ ἀδικήσαντος ἐλευθέρου (βλ. Rochholz, ἐνθ' ἀν.).